

УКРАЇНОЗНАВСТВО В ПЕРСОНАЛЯХ -

У СИСТЕМІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Монографія
Книга шоста

Містерство охорони здоров'я України
Івано-Франківський національний медичний університет
Кафедра українознавства і філософії

УКРАЇНОЗНАВСТВО В ПЕРСОНАЛЯХ – у системі вищої медичної освіти

Монографія
Книга шоста

Івано-Франківськ
2022

УДК 94(477)(092)
У 45

Працю рекомендовано на засіданні кафедри українознавства та філософії Івано-Франківського національного медичного університету, протокол № 10 від 18.05.2022 р.

Друкується за постановою Вченої ради Івано-Франківського національного медичного університету (голова Ради – доктор медичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук, заслужений діяч науки і техніки, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки Микола Рожко) від 31.05.2022 р., протокол № 6.

Наукова апробація:

Дмитренко М.І., доктор філологічних наук, професор (м. Київ)

Лизанчук В.В., доктор філологічних наук, професор (м. Львів)

Хороб С.І., доктор філологічних наук, професор (м. Івано-Франківськ)

Українознавство в персоналіях – у системі вищої медичної освіти: Монографія: Кн. 6 / За заг. ред. д-ра філол. н., проф., акад. АН Вищої школи України, засл. діяча науки і техніки Качкана В.А. – Івано-Франківськ, 2022. – 400 с.

Колективна монографія увібрала актуальні аспекти українознавчих наук вищої медичної освіти. Особливий акцент зроблено на визначних персоналіях, що репрезентують найрізноманітніші сфери гуманітарного спектру.

Розрахована на викладачів ВНЗ, аспірантів, докторантів, широкі кола студентів.

УДК 94(477)(092)
У 45

© Івано-Франківський національний
медичний університет, 2022

© Автори монографії, 2022

ЗМІСТ

I. АКТУАЛЬНО

- Зазивне Слово (*Качкан Володимир*)4
- Нескорена українська нація у боротьбі з російською агресією: пам'ять минулого і виклики сьогодення (*Любчик Ігор*)7

II. ІМЕНА, ІМЕНА, ІМЕНА

- Василь Кожелянко: альтернативна історія (від новели до роману) (*Аністратенко Антоніна*)14
- Проблема людини у християнсько-персоналістичній спадщині Григорія Сковороди: історія і сучасність (*Васянович Григорій*)25
- Лісівник-науковець Андрій П'ясецький (*Гайдукевич Олена*)46
- Українське націєтворення у творості І. Лисяк-Рудницького (*Гоян Ігор, Сторожук Світлана*)50
- Онтологічні виміри поетичного слова Богдана Томенчука (*Деркачова Ольга*)70
- Пісенне безсмертя Явдохи Зуїхи (*Дмитренко Микола*)81
- Василь М'ярко: з-поміж меж можливого (*Зимомря Микола*)98
- Доля, зіткана з любові (*Зимомря Микола*)122
- Особистісна модель взаємозв'язку минулого, теперішнього з майбутнім: портрет Олександра Масляника як публіциста (*Зимомря Микола, Зимомря Іван*)132
- З каменяревого родоводу (Петро Франко) (*Качкан Володимир*)143
- Повернення до родинності (Микола Лепкий) (*Качкан Володимир*)154
- Невичерпна муза Фіцаловича (*Качкан Володимир*)173
- Сходження до краси (поезія Олександри Боднар) (*Качкан Володимир*)182
- Людина і філософ – Любомир Гузар (*Кашуба Марія*)186
- Інноваційний підхід Володимира Козьявкіна до фізичної реабілітації порушень опорно-рухового апарату (*Кузенко Олександра*)201
- Сакральна мозаїка у творчості Євгена Андрухівця (*Кузенко Петро*)208

ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ХРИСТИЯНСЬКО-ПЕРСОНАЛІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

(до 300-річчя від дня народження Григорія Савовича Сковороди)

Нарід, що забуває минуле, ніколи не
буде нацією

(Андрей Шептицький)

Персоналізм як філософське вчення
утверджує перевагу людської особи
над матеріальними потребами й
системою колективності

(Олег Гринів)

Постановка проблеми. Зазначимо, що пропонована читачеві назва статті засвідчує індивідуальне сутнісне буття людини у її християнському вимірі, згідно з розумінням українського любомудра – Григорія Сковороди. Аналіз спадщини видатного філософа XVIII століття репрезентує розмаїття людського світу та найважливіших характеристик особистості, котра є його осердям, особливою його іпостассю. Ці різноманітні характеристики не виключають одна одну, а перебувають у надзвичайно складному взаємозв'язку, взаємозалежності і доповнюваності.

Зауважимо також, що пропонований підхід до осмислення людського буття у контексті вчення Григорія Сковороди, корелюється з філософсько-християнською антропологією, ноологією, екзистенціалізмом, герменевтикою, синергетикою, феноменалізмом та ін. вченнями. Таке розуміння спонукає до усвідомлення того, що є дарованим і «недарованим» (потенційно заданим) людині від Бога. Це спрямовує суб'єкта світовідношення на самопізнання і самореалізацію, в якій він здобуває собі культуру, відповідальність і свободу. Отже, тут рельєфно виражений не лише суто світоглядно-теоретичний, а й практичний, поведінково-діяльнісний, учинковий смисл.

Відтак ми зосередимо свою увагу на окресленій проблемі через призму: а) змістових положень Біблії, які Григорій Сковорода не лише досменно знав, а й постійно, сумлінно впроваджував у своє життя, сповнене благочестя, любові до ближнього; б) нерозривної єдності Божого і людського в людині; в) єдності віри і розуму; г) філософії серця, людського щастя, дружби; д) феномену свободи людського духа як самоздійснення людини, її пряmostояння.

Метою статті є аналіз сутності і змісту вчення Григорія Сковороди про людину у її християнсько-персоналістичному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Принагідно зазначимо, що сучасні вітчизняні науковці досліджують різноманітні аспекти філософської, педагогічної, психологічної і поетичної творчості Григорія Сковороди. Зокрема М. Кашуба аналізує вплив ідей філософа на сучасність (рівень індивідуального і суспільного) [10, с. 13-25]; Р. Кісь обґрунтовує засадничі антропологічні аспекти становлення і розвитку людини у поєднанні із сучасним Європейським духовним контекстом особистості [11, с. 44-78]; В. Онищенко визначає ноологічні принципи у християнсько-філософському вченні Григорія Сковороди [13, с. 46-60]; Г. Васянович, О. Будник досліджують загальні контексти філософії Г. Сковороди та висвітлюють сутність і зміст поняття «свобода особистості» у пошуках Г. Сковороди [4, с. 139-144; 85-89]; П. Сікорський акцентує на одному із центральних принципів педагогіки, який послідовно обґрунтовував Г. Сковорода – принципі природовідповідності навчання і виховання [14, с. 26-37] та ін.

Втім варто зазначити, що російські вчені часто-густо давали неадекватну оцінку творчості Г. Сковороди, наприклад, Г. Шпет намагався доводити, що Г.Сковорода не є філософом, а лише популяризатором деяких християнських етичних ідей [19]. А. Хіждеу, В. Ерн досить високо цінували ідеї нашого любомудра, але настійливо повторювали тезу про те, що Григорій Сковорода - «это русский Сократ» [20; 17].

У своїй статті я не буду вдаватися до детальної біографічної довідки про життєвий та творчий шлях філософа, оскільки це ретельно зробили Д. Багалій [1], М. Ковалинський [12], Д. Чижевський [18], Л. Ушкалов [16, с. 9-48]. Є й інші, енциклопедичні джерела, які однозначно засвідчують надзвичайно велику цінність творчості нашого любомудра, а також стверджують незаперечне українство видатного філософа. Як відомо, народився Григорій Савович 3 грудня (22 листопада за ст. ст.) 1722 року в сотенному містечку Чорнухи на Полтавщині, в простій козацькій сім'ї. Земний шлях любомудра закінчився 9 листопада 1794 року (с. Пан-Іванівка, нині с. Сковородинівка).

Аналіз праць мислителя вражає його обізнаністю з життєдіяльністю і творчістю не лише сучасників, а й найвидатніших представників античності та середньовіччя. Особливо це стосується творчої спадщини Піфагора, Анаксагора, Демокріта, Сократа, Епікура, Платона, Аристотеля, Горация, Плутарха, Августина Блаженного, Северина Боеція, Ніколи Кузанського, Еразма Роттердамського, Мішеля Монтеня, Ніколая Коперніка, Галілео Галілея, Баруха Спінози та багатьох-багатьох інших. Досконале знання

латинської, давньогрецької, гебрейської та ін. мов давало можливість Григорію Сковороді не лише вивчати їх праці у першоджерелах, що є надзвичайно важливим для науковця, а й робити прекрасні переклади окремих праць, особливо Горація і Плутарха.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проведений нами аналіз цілої низки праць Г. Сковороди, а саме: «Начальная Дверь ко Християнскому Добронравію», «Наркісс. Разглагол о том: Узнай Себе», «Разговор, называемый Алфавит, или Букварь Мира», «Книжечка называемая Silenus Alcibiadis. Сиречь Икона Алквіадская», «Книжечка о Чтеніи Священногo Писанія», «Діалог. Имя ему: Потоп Зміин» та ін., дозволяє стверджувати, що засадничими у християнсько-персоналістичному вченні Григорія Сковороди були змістові положення Біблії – цієї Священної книги книг [3]. Розглянемо це дещо детальніше.

Для мислителя: «Біблія – це новий світ і люд Божий, Земля живих, країна і царство любови, гірний Єрусалим... Біблія веде в чистий край, а не в плотські мудрощі, і підносить до вічності» [15, с. 788]. Г. Сковорода не переставав наділяти її й іншими епітетами: «Біблія, є паска, прихід, перехід, вихід і вхід... Біблія є храм Божої слави» [15, с. 794]. Світоглядна позиція філософа дозволяє йому констатувати, що Біблія є шляхом вічності, віри і правди. Чесна, добродійна людина має напиватися Духа Божого із Біблії, вона має відчутти смак слів Божих, а це велика напружена праця розуму і серця.

Слова Господні – чисті моря перла,
Слова Господні – срібло і вода,
Слова Господні – для живих і мертвих,
І Він для нас їх щирим серцем дав [7, с. 218].

Будучи заповітом Божим, Біблія нічого не засуджує, крім власне твого, людського, і нічого не хвалить, крім Божого [15, с. 794]. Саме на цих засадах – засадах Біблії, Г. Сковорода окреслює три світи: перший - великий світ, або Всесвіт; другий – малий світ (світик) – мікрокосм; третій – символічний світ, або Біблія. Усі ці світи тісно взаємопов'язані між собою, це – «вузол вузлів». Саме тому, - пише Г. Сковорода, - «людина подібна Біблії, а Біблія людині» [15, с. 666; 943]. Отже, Біблія, на думку мислителя, є найвищим другом і ближнім, без пізнання основ якої будь-яке щастя є нещастям.

У Новому Заповіті Ангел сповіщає про скоре народження Бого-Людини – Ісуса Христа, спасителя світу. Невдовзі за замислом Божим це відбувається. Він зростає і до Нього приходять вірні учні, які понесуть вчення

Учителя в різні куточки світу. Вони будуть навчати людей праведному життю, доброчесності, любови, милосердя, совісті і справедливості.

Спіши, спіши в Єрусалим –
Там Дух Господній,
Там всі Апостоли жили,
Живе Христос й сьогодні! [7, с. 6].

У біблійній картині творення Г. Сковорода вбачав творення краси, як сутнісної характеристики самого творення. Акти творіння Богом світу, а в нім – людини завершуються оцінкою, яка містить в собі добре і прекрасне: «І побачив Бог, що це добре, і надто добре». Біблійна оцінка краси стосується всього, але передусім це стосується краси людини, яка володіє високими душевно-духовними якостями. Віруюча людина з допомогою Божою творить світ добра і любови серцем, милосердям, справедливістю, стриманістю і розумом.

Зовсім не випадково, що пізніше цю християнсько-персоналістичну думку в Україні підтримували, і по-своєму розвивали П. Юркевич, М. Бердяєв, П. Лодій, В. Зеньковський, А. Шептицький, Л. Гузар та ін. Серед зарубіжних вчених у цьому сенсі вирізняються такі постаті, як К. Ясперс, М. Бубер, Р. Аллерс, М. Гайдеггер, П. Флоренський та ін.

Фундаментальною засадою обґрунтування ідеї християнського персоналізму для Г. Сковороди є – Бог. У творах мислителя ми знаходимо велику кількість визначення сутності і змісту самого цього поняття, зокрема такі: «Бог – центр всього видимого і невидимого», «Господь Бог – сила моя», «Бог є вселенським для всіх століть і народів, як джерело мудрості і мистецтва, що потрібні людині для її життя». За глибоким переконанням філософа, Бог доконче потрібний людині, а людина Богові. Людина – подоба Божа, але таку подобу треба заслужити у Бога своїми добродійними вчинками, діяльністю. Звідси є важливим його зауваження: Бог багато дає людині, але й багато від неї очікує. Добродійна людина є великою радістю людям і Богові, вона залишається сьйвом світу.

Роки людини, мов би та трава,
Розвіє вітер їх і вже немає цвіту...
Коли ж Людина в Господі жила,
Залишиться вона у сьйві Божім світу! [7, с. 18].

Особливо це стосується життя і творчої діяльності людини. Цю ідею пізніше надзвичайно глибоко аналізував М. Бердяєв у відомій праці «Смисл творчості» [2]. На його думку, людина має допомогти Богові творити до-

сконалим цей світ, а передусім – творити саму себе засобом власного самопізнання. Життєве кредо Г. Сковороди «Пізнай себе – буде з тебе» своїми витокami сягає славнозвісного давньогрецького мудреця – Сократа. На думку філософа, самопізнання людини самої себе персоналізується, об'єктивується і дозволяє пізнавати істину, глибинно пізнавати Бога, а той, хто пізнає Бога – пізнає все. Г. Сковорода писав: «Хто має очі – бачить, хто відчуває Бога – усе розуміє, і все має для себе та інших» [15, с. 178]. Бог дає людині радість життя, а Божа радість (кураж) долає пільму, зігріває відчай, дає прохолоду спеці, посолоджує сум, а без цього будь-яке щастя, є нещастям. Отже, Бог посилає людині душу, користь, красу, а без цього все є мертвим і ницим. Той, хто живе у премудрості Божій, є благороднішим, людянішим, прекраснішим, від цього він має внутрішнє задоволення. Сонце правди, краси і радощів сходить людині від Бога. Людина з чистою душею має радіти Богові, бо від Божої пісні танцюють небесні зорі і море, співає людина [15, с. 178].

Світлішою снігів нехай душа співає,
Ніжнішою вітрів – нехай вона співає,
І коли в світ широкий вирушає,
Нехай завжди про Бога памятає [7, с. 40].

Г. Сковорода наголошував на головній справі Бога стосовно людини. Він писав, що важливішою справою Божою є безпутну людську душу одухотворити Духом своїх заповідей, ніж із небуття зробити нову Земну кулю, що заселена безбожниками. Людина не має шукати собі іншого Бога, оскільки єдиний, праведний Бог, як світло розуму, міститься в серці людини. У тієї людини, яка свідомо, а радше - несвідомо шукає іншого Бога, щастя буде подібним на вкрадену монету. Щиро віруюча людина – це прекрасний Божий сад тихих вітрів, духмяних квітів і втіхи від зробленого добра, бо у ньому нетлінне дерево життя. Богові треба приносити славу і честь, дарувати все чисте, радісне, досконале. Світло Бога сяє сильніше від Сонця, воно світлом своїм все оживляє.

Отже, на думку Г. Сковороди, справжня, віруюча людина і Бог – це тотожність. Душа, що не знає, не відчуває Господа свого, є опудалом, позбавленим чуттів, вона сама себе позбавляє Божої допомоги. А без Божої допомоги лікар погано лікує, учитель неуспішно навчає. Вчений проповідник несмачно говорить. Піддячий без правди правду пише. Перекручуючи Біблію студент без солі їсть [15, с. 655]. З Богом коротке життя людини краще за довге, але безплідне, а справи з Ним є найвищою нагородою. З Богом святим і мале зростає, а без Нього втрачається і велике. Бог подібний фонта-

ну, що наповнює різні посудини за їхньою ємністю. Над фонтаном надпис: «Нерівна всім рівність». Християнський персоналізм яскраво відчутний і в таких словах Г. Сковороди: «Посланцем Божим є той, хто тлумачить і спрямовує до моральності, до віри, без якої добродієність – не добродієність» [15, с. 669, 781].

Божа благодія, наголошував Г. Сковорода, посилається людині у виявах миру, спільної єдності народів і їх взаєморозуміння, життя за умов свободи. Він писав: «Яка це радість, Божа благодія, а саме: що ми живемо, що здорові, що сонце нам світить, що мирний, а не військовий час, що ніде не чути бунтів, що замлериби мирно сіють...» [15, с. 1046]. На жаль, ми живемо в той час, коли аморальні, безбожні можновладці Росії на чолі з її лже-президентом грубо порушують одну із головних заповідей Божих: «Не убий»! Під їх наказом, під їх орудою в мирній, ще недавно квітучій Україні вбиваються тисячі і тисячі ні в чому невинних людей. Російський агресор знищує цвіт української нації, бездушно позбавляє майбутнього нашого народу. Попри все, ми твердо віримо – буде Україна, бо з нами правда, бо з нами Господь Бог!

До себе Бог покликав лиш Людину,
І Себе їй без сумніву віддав,
Щоби вона зростала без упину,
Щоб самопізнанням щасливий дар шукав [7, с. 5].

Г. Сковорода доводив, що людина у своїй потенції, здатна розгорнути себе, як у сфері добра, так і в сфері зла. На його думку, сфера людяності охоплює своєю потенцією Бога, тоді вона здатна стати людським Богом; а в якості Бога вона може бути людським янголом. На противагу цьому, людина може стати людським звіром, людським левом, ведмедем, або чим завгодно іншим: потенційно, всередині людини є все. Тобто, у людини, як у Всесвіті універсально розгорнено все, оскільки вона є людським Богом. Саме тому вона має чистою, цілющою водою змити з себе багно зла, підлості й нищоті, і так набути справжньої людяності і мудрості.

Усе це дається людині вірою, любов'ю. Глибоко усвідомлюючи це, Г. Сковорода закликав: «Людино! Вхоть у гавань віри, надії і любови... Людина не має смаку без віри, вона не бачить справжнього без віри. Немає добра, любови без віри... немає світла... Віра в єдиного Бога! Для цього потрібні нова душа і очі...» [15, с. 237-238]. Далі мислитель зазначав, що віра і око у християнському розумінні, є одним і тим самим. У своїй духовній основі віра не протистоїть розуму, тому, що вони разом цілісно відображають світлоносні сили духа і душі людини. Із контексту праць Г. Сковороди добре

видно, що віруючий розум, любов, пам'ять, воля і віросвідомість знаходяться у нерозривній єдності. «Святиню бачить віра, надія сподівається, любов обіймає серцем, а пам'ять пам'ятає. Чотири ці духи є єдністю з вічністю, з безоднею нетління, з аполіктичним містом, з Сонцем, що не заходить» [15, с. 780].

Віруй! Вчить нас Син Марії!
Віруй! Бог весь світ тримає.
Віра – суть здійснення мрії,
Віра душу очищає! [7, с. 372].

Послідовно обгрунтовуючи ідею християнського персоналізму, Г. Сковорода доводив, що віра тісно пов'язана з волею Бога і людини. Дійсно, акт віри – це надприродна згода нашого розуму під впливом волі на прийняття Божого Одкровення. Отже, акт віри – це акт вольового розумного людського духа, який у своїй активності спрямовується до пізнання божественних таємниць – таємниць духовного світу. Наш розум і наша віра через вольові зусилля духа збагачується Божою благодаттю і стають здатними прийняти Божі вірогідними. Ці акти боголюдської творчо-вольової активності підносять людину (як персоналію) до надприродного ладу буття, допомагають увійти в це буття. А тому такі акти віри і волі – це початок нашої віросвідомості, початок надприродного осягнення Істини-Блага-Краси.

Г. Сковорода зазначав, що воля не лише допомагає виконати акт віри в Боже Одкровення, а й підготовляє людину до нього. Воля спонукає розум досліджувати вірогідність віри. А тому розумна творчо-вольова активність зберігає і зміцнює віру. Розумний людський дух дає згоду на істини віри, формує нашу віросвідомість. А тому акти віри стають також актами розуму і волі. Філософ резюмує: вірити в Бога – це щастя, бо ми живемо в ньому, а Він живе всередині нас. Віра – це той незгасимий ліхтар Сонця, який яскраво освітлює дорогу, що веде до вічності [15, с. 780]. Справжню віру не здолає лютий Люцифер, бо справжня віра – це Свобода людини!

Християнсько-персоналістична спадщина Григорія Сковороди яскраво засвідчується у спорідненій праці людини, яка робить її щасливою, веселою, радісною. Надзвичайно тонко і психологічно глибоко Г. Сковорода пояснює свою думку у такий нібито простий спосіб, який, на наше переконання може бути корисним, як для педагогів, так і батьків. Отже, він пише: «... якщо хлопчик зробив для іграшки ярмо, і накладає його песикам, або котикам, то у нього є нахил в душі до землеробства, якщо ж прив'язує шаблю – то у нього потяг до військової справи. Якщо дитина захоплено переймає Божественні пісні, любить заглядати у Божественні книжки, пе-

регортати листки, дивитись на образи, на букви, то тут прихована іскра природи, яка кличе його до Богослів'я. Треба пізнати, хто для чого народжений. Краще бути натуральним котом, ніж з ослиною бородою левом. Чи не дивно, що один у багатстві є бідним, а інший в бідності багатий?» [15, с. 668].

Принагідно зазначимо, що згідно результатів нашого дослідження, лише 32% абітурієнтів вступають у заклади вищої педагогічної освіти за власним покликанням (решта – за бажанням батьків, порад друзів, мотивацією отримати вищу освіту тощо). Тому не варто дивуватися, що після року праці в школі близько 50 % молодих вчителів залишають місце праці. Така сумна статистика, але вона ще раз підтверджує мудру думку мислителя, педагога про важливість дотримання принципу спорідненої праці, природовідповідності.

Дякуймо Божому Сину,
Бо на усе Його воля!
Насолоджуйся з праці – Людино,
Насолоджуйсь, бо це твоя Доля! [6, с. 321].

Г. Сковорда з сумом констатував: полишивши споріднену працю – люди займаються пиятикою, непомірно об'їдаються та співають. Водночас, у цьому марнотратстві вони відчувають незадоволеність життям, впадають в сум, навіть депресію, причому значно частіше і більше, ніж ті, що постійно займаються спорідненою працею. Пити, їсти, співати, нічого не робити – це ще не є свято. Так іноді лінивий студент сам собі каже: «... навіщо навчався, якщо нічого з того не маю, навіщо навчатися, якщо не мати багатства?» [15, с. 172].

Сьогодні помітною є й інша проблема, суть її полягає в тому, що не лише значна частина студентів не бажає сумлінно навчатися, але є і такі вчителі, які працюють не за покликанням, не за Сковородинським принципом спорідненої праці, вони не бажають, а часто-густо й не вміють самовідано працювати. Таких, зазвичай, більше приваблюють корисливі мотиви... Добрій, працьовитій людині – кожний день свято, а для лежня і Великдень - буденний день. Бездіяльна людина неспокійна і нещасна, вона нічим не задоволена, і вважає, що не вона сама, а хтось інший є винуватцем її нещастя. Отже, наголошував філософ, для спорідненої, природовідповідної праці народжується добра, чесна, цнотлива людина [15, с. 167]. Споріднена праця є для людини найсолодшою втіхою. Нічого солодшого немає, як жити за природою, наголошував філософ.

Аналіз праць Г. Сковороди дає можливість стверджувати, що мислитель розглядав споріднену працю як щастя людини, яке майже завжди має

персоналістичний зарахтер, адже міститься в серці людини. На думку філософа, немає нічого солодшого для людини і немає потрібнішого, ніж щастя, немає нічого ж і легшого за це. Позиція у цьому сенсі є надто виразною й однозначною: «Хто живе в Премудрості Божій, той щасливий». Даремна справа – шукати щастя за морем, в інших краях, як і не варто намагатися вважати високий чин, багатство - щастям, це марнота марнот. Адже не всі щасливі навіть у Франції, а багатство можна дуже швидко втратити. У будь-якому чині, у будь-якій стороні є щасливі і нещасні. Г. Сковорода тут же робить цікаве і слушне зауваження: «Я не кажу, що щасливою людина не може мати високого звання, або жити у веселій стороні, або користуватися багатством, а лише кажу, що не за чином, ні за стороною, ні за багатством вона є щасливою» [15, с. 510].

З певною мірою іронії філософ каже про те, що не прив'язав Бог щастя ні до часів Авраамових, ні до меж Соломонових, ні до царювання Давидового, ні до наук, ні до чинів, ні до природних обдарувань, ні до багатства. За цією причиною не всім до цього шлях відкрив і привів у всіх справах своїх» [15, с. 510]. Щастя є всюди і завжди з нами, як риба у воді, так ми у ньому, а воно в нас, шукає самих нас. Немає його ніде тому, що є всюди. Воно є подібним на сонячне сяйво, відкрий лише вхід в душу твою. Отже, щастя знайти – це пізнати самого себе.

На нашу думку, важливим у цьому сенсі є і те, що Г. Сковорода пов'язував щастя людини із її душевним спокоєм. Він писав: «Щастя наше – це спокій душевний... він ні золото, ні срібло, ні дерево, ні вогонь, ні вода, ні зірки, ні планети. Тому не може навчити щастю той, кому речовий світ є його предметом пізнання... Щастя – жити природовідповідно» [15, с. 562]. Щаслива людина перебуває не лише у душевному спокої, вона ще й перебуває у піднесенні душі, відчутті справжніх радощів. Мислитель постійно звертався до Святої Євангелії, яка за своєю суттю і змістом є доброю новиною і закликом до радощів. Головною причиною радощів є перемога людини над силами зла, усього безбожного, нечестивого. Така перемога – це потужний поступ людини до Добра, Істини, Краси. Саме так відбувається просвітлення світу і людини в ньому, утвердження Божого Духа на Землі. «Божа радість (кураж) долає п'їтьму, зігріває відчай, дає прохолоду спеці, посолоджує сум, а без цього будь-яке щастя є нещастям» [15, с. 178].

Де є Ісус – там справжня радість,
Там щастя сходить і цвіте,
Там лине спів, як в Божім граді,
І сяє Сонце золоте! [7, с. 225].

Про власне відчуття радощів, його внутрішнє переживання Г. Сковорода писав так: «Якби мені дали весь Всесвіт, то я його не взяв би. Що для мене є найсолодшим, найлегшим і найвмісткішим – це Дух. Серце моє смакує його без суму, п'є без огидного почуття, вміщує легко, носить без жалю. Душа моя в Дусі, а Дух в серці моїм перетворився» [15, с. 402]. І далі Учитель у листі до свого улюбленого учня – Михайла Ковалинського щиро зізнається: «Багато хто питає: що ж робить у своєму житті Сковорода? Чим насолоджується? Я ж Господеві радію. Радію Богові, Спасителю моєму» [15, с. 476]. У цьому зізнанні філософа яскравий, щирий доказ його християнського персоналізму.

Тлінне залізо вогнем очищають,
Душу, лиш вірою правди.
Вірні – любовю душк спасають,
Величі Бога раді! [7, с. 113].

Безумовно, що ця позиція також притаманна Г. Сковороді у його філософії серця, відомої у наукових колах як кордоцентризм. Філософ наголошував: «Серце – живий центр людини! Серце – Божа райдуга! Серце – джерело сили й енергії, людяності і милосердя!» [15, с. 232, 523, 908]. Тут філософ мислив у руслі змісту Нового Заповіту, у якому знаходимо такі слова: «Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать» [3, від Матвія 5:8]. З великим душевним піднесенням він писав: «О, серце чисте! Ти справді не боїшся ні блискавки, ні грому. Ти є Божим, а Бог є в тобі твоїм. Ти Йому, а Він тобі є друг. О, серце чисте! Ти новий вік, вічна весна, сяюче небо, зеля обіцяна, рай розумний, веселість, тиша, спокій Божий, субота і великий день Паски... Незаходиме Сонце, що просвітлює Всесвіт» [15, с. 928].

Серце людини є основою її благодіянь, гуманності, у ній царює милість і любов. Саме тому мислитель наголошував: сутність людини визначається тим чиє серце в ньому. «Вовче серце - є справжній вовк, хоча лице людське. Серце боброве – є бобер, хоча вигляд вовчий. Серце вепрове – є вепр, хоча має вигляд бобра. Кожний є тим чиє серце в ньому» [15, с. 232]. Тому, навчав любомудр, треба дивитися на людину так, як дивиться Господь Бог: не на її обличчя, а на серце.

Людина з чистим серцем здатна перетворитися на Сонце, яке звеселяє світ своїми променями, дарує усім своє тепло і радість. Людина з чистим серцем знаходиться у постійному русі самопізнання, воно любить Господа, бо Він – святиня надії. Дух Господній наповнює душу - серце людини добром, совістю, справедливістю «... бо що є серце, якщо не душа? Що є душа, якщо не бездонна думок безодня? Що є думка, якщо не корінь, насін-

ня і зерно усієї нашої плоті? Душа прагне свободи духа. А це дається лише досконалим серцям» [15, с. 524]. Чисте серце має бути завжди наповнене думками, тоді воно стає тотожним людській моралі, воно робить душу стійкою від різних спокус, яких так багато у цьому світі.

Дароване Богом людині добре, щире серце є основою справжньої дружби. Ось чому, наголошував Г. Сковорда, людина має дбати про те, щоб озброювати своє серце високим Духом Божим, бо не мертве серце славить Бога, а живе. Отже, чисте серце є основою і вінцем щасливого життя, воно спрямоване до вічності. І тут Г. Сковорода, для образного викладу своєї думки, звертається до символіки. Він писав: «Серце, що спрямовується до вічності, позначається образом стріли, гора, що підноситься до зірок, мала надпис: «Керує мною лише один Він». Серце, вічністю просвітлене, утворилося кущем, або насолодою, принесеним зерном, падаючи на зелену поверхність, з написом: «Хочу майбутнього життя». Зображалося й орлом, який споглядає і злітає до Сонця, з надписом: «Жадаю безсмертя», отже – вічності [15, с. 577]. Чисте серце прагне життя веселого, радісного, воно все перетворює в благо.

Не осквернімо ми Божого Дому,
Не забуваймо, що всюди Він – є.
Не потураймо негідному й злому –
Чистому, вірному Бог все дає! [7, с. 113].

Надто важливим є те, аби не втратити серця. Серце – це піч, яка горить вічним, світлим вогнем. Втрата серця призводить людину до того, що вона набуває тваринної сутності. Вона стає нездатною побороти внутрішню лють і гнів, подолати всілякі нерозумні пристрасті, впадає в гріх. Нечестиве серце людини стає пожадливым, їй завжди чогось не вистачає. Зажерливе, заздрісне серце, за висловом Г. Сковорди, перебуває у несвободі, воно «знаходиться в гаманцях, мішках, валізах». «Зажерливе серце – це суцільний верблюд, який любить пити мутну воду, і нав'ючений вантажем не здатний пролізти крізь тісні двері за межі вічності» [15, с. 405]. Філософ називав це великим глупством. Людина з розтлінним серцем постійно хитається, носить всередині своє горе, душевний неспокій, бо бажає бути господарем всього. І чи не так воно діється з нашими олігархами, деякими можновладцями, які поводяться фарисейськи, вдають із себе віруючих, натомість грабують рідний народ, безмірно наживаються, бо серця не мають, та й щастя також.

Немає Божого у серці фарисея,
Нема його і в серці олігарха,
І шириться грабунків «одісея»,
І ллються сльози із очей Плутарха... [7, с. 127].

Отже, наголошує любомудр: «Таємниця ця у глибині серця. Дивись же: чи не так воно є? Хома і в бідному житті веселий, а Кузьма і в багатому невеселий. Чи не бачиш, що в цьому серці гіркі, а в тому живі струї? Той веселий від того, що є, а цей, маючи все в руках – в сумі [15, с. 1048-1049]. Похоронене і засмічене живе джерело у тому серці, в якому відкрився ключ мертвих вод і фонтан денно і нічно викидає гіркі струмені. Такі люди і за минуле добро не дякують Богові, і сьогоднішнім не задоволені, і, на майбутнє зазираючись, жадобою втрачають себе. Життя їм – не життя, воно для них є несправжнім, на шматки порване, не має постійної єдності, ніби віник розв'язаний. Воно подібно мученику, що сплітає мотузок в пекло ідолопоклонства. Скільки бідняк сплів, стільки осел з'їв. Вони постіль гарно стелять, але назавтра спати відкладають» [15, с. 1049]. У шостому листі до свого учня і друга М. Ковалинського - Г. Сковорода закликає: «Господи! Звільни нас від людей брехливих, нечестивих» [15, с. 1068]. Цю думку любомудра ми подаємо такими рядками:

Диким злом, нечестивістю, блудом
Вже позначивсь скалічений час...
Як-то тяжко буде нам, люди,
Повернути духовний баланс [7, с. 128].

Християнсько-персоналістичний імператив в осмисленні проблеми людини простежується у спадщині Г. Сковороди, і в його надзвичайно шанобливому ставленні до справжньої дружби. Наведемо бодай декілька привітань Учителя до свого улюбленого учня і друга – Михайла Ковалинського: «Здрастуй, найдорожчий мій друже, Михайле!», «Здрастуй, найприємніший з усіх юначе, мій дорогоцінний Михайле!», «Здрастуй Михайле, друже Еллінів і любителю Муз!» ... далі, цей ряд можна продовжувати, який є у кожному його звертанні. Вони підкреслюють рівність суб'єктів у дружніх відносинах. Адже Г. Сковорода сповідував моральний принцип: у дружбі вищий – рівний нижчому.

Свою саморефлексію щодо вартості дружби Г. Сковорода висловлює чітко і зрозуміло: він каже про те, що належить до тих, хто цінує і ставить друга понад усе, і вважає друзів найліпшою окрасою життя. Незиваючи когось справжнім другом, то кажемо, що наша душа та його душа – одне.

Друг – це наше друге Я. Яскравим супроводом цієї думки філософа є такі слова: «Я зневажаю Крезів, не заздрю Юліям, байдужий до Демосфенів, жалію багатих: нехай набувають собі, чого хочуть. Я ж, якщо маю друзів, відчуваю себе не лише щасливим, а й найщасливішим. Тому що ж дивного в тому, що для мене нема нічого приємнішого, ніж вести розмову з другом?» [15, 1105]. Дружба, зізнається Любомудр, - це його єдина втіха і найбільший скарб. Дружба така божественна, така приємна річ, що здається, що вона – сонце життя.

Дружбу неможливо ані випросити, ані купити, ні силою здобути, тому щасливою є та людина, яка хоч тінь дружби здобути зуміла [15, с. 176]. Дружба – це сіль щасливого життя, вона є найбільшим благом справжньої людини, вона є найкращим лікарем. Філософ переконує в тому, що не гідний дружньої любові той, хто робить щось вищим дружби, і не вважає її останнім кордоном й пристанищем усіх своїх справ і бажань. На його думку, будь-якій владі, званню, чину, ремеслу, науки, початок і кінець – дружба: основа, союз і вінець суспільству. Вона створила небо і землю, зберігаючи світ світів у красі, стані і мирі. Саме тому, людська душа, яка вміє по-справжньому любити Бога і братів у Христі, чесна, самовіддана дружба, є ціннішою за все інше. Не треба тішитися золотом і сріблом, треба тішитися добрим другом. Дружба робить людину не лише добродісною, щасливою, а й великою. Вона для Г. Сковороди є більш ціннісною, ніж піраміди Хеопса, мавзолеї, та інші царські пам'ятники. Дружба робить дешеве дорогим, а просте – приємним.

Християнсько-персоналістичні переконання Любомудра виявляються і в питанні вибору друзів. Він пише: «Як купці вживають застережливих заходів, аби у вигляді добрих товарів не придбати поганих і зіпсутих, так і нам слід якнайретельніше пильнувати, щоб, обираючи друзів, цю найліпшу окрасу життя, більше того – неоціненний скарб, через недбалість не потрапити на щось підроблене... Перша прикметна риса несправжнього друга, підлесника – мінливість і непостійність: він не може довго слідувати за одним і тим самим і триматися одного й того самого правила, а, наче та мавпа, наслідує інших доти, доки не дістає того, чого домагався» [15, с. 1069]. Отже, за визначенням філософа, удаваний друг, підлесник – це сатана в подобі людини.

Що ж є найбільш потрібним для справжньої дружби? Г. Сковорода відповідає на це питання цілком ствердно: потрібна не лише прекрасна добродісність, не самих лише душ, а й занять. Він обґрунтовує думку, чому саме далеко не кожний може бути його другом. Суть полягає в тому, що багато з них не вивчали наук, або ж, якщо і вивчали, то далеко не ті, які б відповіда-

ли його природним розумовим нахилам, поглядам, що йому притаманні. Крім того, серед друзів філософа траплялися ті, які не здатні до критичного мислення, які неадекватно реагували на його слушні, дружні поради, або зауваження.

Г. Сковорода не раз зауважував, що слід розрізняти справжніх друзів і удаваних, тобто - підлесників, яких є надто багато, і які отруюють людські відносини. Він зізнається, що в своєму житті не раз потерпав від таких «друзів», а тому зі щемом в серці писав: «Як підроблені під золото речі наслідують блиск і красу золота, так і підлесник, наслідуючи приємність і принади друга, завжди здається веселим і блискучим, ніколи не чинячи опору, ніколи ні в чому не відмовляючи... Я сам зазнавав на собі укусів шести або семи таких отруйних гадюк. Який злий геній скеровує їх на прості серця? Що в них спільного з людьми щирими, які не знають і не мають жодних хитрощів? Що спільного, питаю я, у рака зі змією? Діаметрально, як кажуть, протилежні вони такого роду натурам і нападають на них, наче вовки, безсумнівно, заради вигоди. З таких людей постають брехливі друзі, фальшиві апостоли, еретичні вчені, тирани, тобто погані царі, які пробравшись у надра держави, лоно Церкви, шляхом хитрощів проникаючи, врешті-решт, на самі небеса, змішують небо й землю, часто весь світ потрясають смутами» [15, с. 1081-1082]. У 19-му листі до М. Ковалинського – Г. Сковорода з великим сумом зізнається, як-то багато моральної шкоди завдали його щирій душі ті, кого він справедливо називає «посланцями диявола», які прикидалися друзями, а насправді такими ніколи не були, лише всіляко обманювали його чисту душу. Саме тому Учитель закликає свого улюбленого учня: «Скористайся моїм досвідом. Я – той моряк, що викинутий на берег під час аварії корабля, інших своїх братів, на котрих чекає те ж саме, непевним голосом попереджає, яких сирен і страховищ їм треба остерігатися і куди прямувати. Бо інші потонули і відійшли у вічність» [15, с. 1091]. І далі філософ наставляє свого друга на те, з ким йому варто мати справу, з ким дружити? І відповідає: вибір справжніх друзів – це є вибір майбутнього, і саме тому слід вибирати людей хороших, гідних, незрадливих, тих які в тайниках твого серця є близькими твоїй натурі. Це і буде найкраща норма дружби. Кращі друзі посилаються Богом із віруючих християн, а вони трапляються в житті «рідше від білої ворони». Щоб знайти таку людину, тобі знадобиться чимало ліхтарів Діогена... найкращі друзі – це друзі мертві, тобто священні книги [15, с. 1090]. Отже, друга довго шукають, важко знаходять і важко зберігають, тобто, згідно з мудрим українським прислів'ям: немає друга, то шукай, а знайшов – бережи. Втрата друга – найбільша втрата.

Сповідуючи і втілюючи в життя ідеї Г. Сковороди, висловлюю своє

ставлення і розуміння святого поняття «дружба» у такій саморефлексії:

Запрошень на біду,
Друг справжній не чекає,
Як кров спішить до ран,
До друга поспішає.

Бо совість із душі
Так стукає завзято:
До друга поспіши,
Так, як спіщиш до брата.

Іди! Допоможи,
І ближчим будь до Бога,
Бо друг твій у біді –
Потрібна допомога.

Ти з другом перейдеш
Високі гори, доли...
Буває, друг вмирає,
А дружба – ні! Ніколи! [6, с. 34].

На думку філософа, людина, яка має справжніх друзів, приречена мати ворогів. Це так би мовити – об'єктивний процес людського буття. Вороги людства – це тварини, які не мають нічого людського всередині себе. Вони, знищуючи інших – з'їдають плоть свою. Раніше чи пізніше вороги нап'ють свою своєї ж крові, і підуть до викопаної ними ж – ями. Як слушно наголшував Г. Сковорода, ворог має знати: невелика радість полягає в тому, що одного через три години, а іншого через 30 днів витягнуть на шибеницю. Великий філософ-гуманіст звертався до ворогів такими словами: «Перестаньте бути тваринами, виженіть страх із своєї душі – станьте людьми, не убивайте братів у Христі, не чиніть насилля, Господь вас помилує... Імена ваші будуть написані на небесах, а не на мішках, які заделегідь пошив вам сатана» [15, с. 309; 389].

Звернімо увагу, що писалося це нашим любомудром-пророком 250 років тому, а сприймається це так, ніби воно написано сьогодні! Нашим лютим ворогом, вже століттями, є Росія. Але та агресія, те насильство, якого вона допустилася нині – немає меж! Ніби сьогодні філософ-гуманіст звертається за допомогою до Бога такими словами: «Господи! Побий нерозумних чудовиськ, ворогів, які вдягли на себе машкару людську... Господи! Сотвори нам душу і руки міцними для подолання ворога» [15, с. 303].

Г. Сковорода звертається безпосередньо і до ворогів: «Вороги! Жене вас нечиста сила в лиці командирів, начальників тупих, можновладців до пустої слави, до насильства, до знищення свободи... Вороги! Не будьте сліпими – подивіться навколо себе, не будьте глухими – приєднайтесь і почувте, як дзвонять дзвони вже за невинно вами убієнними. Загляньте в своє серце, воно вже перетворилося на камінь і не здатне відчувати чуже горе» [15, с. 308].

Наче персонально до кожного лиходія-ворога Г. Сковорода пише своє християнське послання, щоби він задумався над сенсом життя, над тим, яке неймовірне зло він робить: «Невже народили вас батьки для того, щоб ви загинули у розквіті сил за хіть невігласів, що вами володіють, як гарматним м'ясом... Ви молоді люди, вам би жити і Господа хвалити, а ви мерзнете, голодуєте, не спите, бачите мертву плоть і кров. Не навчаєтеся добру й Істині: життя ж одне! Ваші крила спалить вам вогонь Божої і людської ненависті до вас... Долі ваші у ваших же руках, вдаряйте справжньою гідністю по ваших же негідниках. Господь буде радий цьому і надішле вам спасіння» [15, с.308]. Шкода, що цих мудрих слів ніколи не чули наші вороги, а якби й чули, то радше всього знехтували б ними, адже така у них звіряча порода. Дивлячись на звірства, які здійснює сьогодні лютий ворог, навіть важко повірити, що на таке здатна людина. Натомість ми відчуваємо потужне плече наших друзів, отже, ми не одинокі в нашій запеклій борні, і свідомі того, що ворог буде розбитий, і перемога буде за нами! Бо на все є суд Божий, писав Г. Сковорода, і жах нападе на нечестивих ворогів, страх і трепет буде переслідувати їх, «... і заплачуть ті, хто ніколи не плакав» [15, с. 334].

Своє ставлення до ворогів я викладаю у таких рядках:

Не поставите нас на коліна,
Ви, москальські кати-холуї,
Хоч вбиваєте сотні невинних,
Хоч несете смертей врожаї.

Час настане правдивої плати,
Твердо ми на ногах стоїмо,
І за кожного вбитого брата,
Ми вам всемеро ще віддамо!

Ми не люті, ми мирні країнци,
Нам би жати пшеницю, не смерть...
Крові з нас напились ви по вінця,
Крові з нас напилися ви вщерть...

Не допоможуть злостиві чеченці,
Що мочили ви їх в нужниках,
Наші Йвани, Тараси, Яремці
Їх знайдуть, не допоможе Аллах.

Не допоможе гнилий Лукашенко,
Найогидніша ця із примар...
Бо на нього чекає давненько
Й б'є без промаху, наш «Байрактар»!

Буде жити свята Україна,
І співатимуть нам солов'ї,
Не поставите нас на коліна,
Ви, москальські кати-холуї!

Християнськи персоналізм Г. Сковороди ясраво простежується і в площині військової діяльності. Зізнаюсь: для мене особисто є дещо несподіваним те, як людина «чистого розуму» (І. Кант), людина високого рівня теоретичного мислення (Г. Сковорода) осмислює роль і місце вояка. Подивимося на цей бік проблеми дещо детальніше.

Філософ писав: «Хто воїном народився, дерзай, готуйся! Озброюйся. Захищай свій народ від внутрішніх грабіжників і зовнішніх ворогів. Захищай основи суспільства. Тут твоє щастя і радість» [15, с. 672]. І далі любомудр розгортає свою думку у такий спосіб: «Найсолодшою втіхою для вояка має бути добровільно обрана військова справа. Це його сніданок, обід і вечеря. Нічого не бійся. З Богом перенеси голод, спрагу, холод. Криваві рани і самий страх смертельний. Військове горе з Богом тобі буде у 100 разів легшим і приємнішим звань і прибутків твоїх. Звання може носити будь-хто, але справу робить лише той, хто чинить природовідповідно. Справа без звання є справою, але звання без справи і Бога, є нічим, бо все наше християнське життя – це військова справа. Забрати від душі вояка споріднену працю, це всеодно, що обеззброїти його, позбавити життя. Це смерть люта» [15, с. 672]. Г. Сковорода вдається до надзвичайно вдалого символічного порівняння, коли пише: «Для чого мати меч, якщо ним не сікти те, для чого він призначений» [15, с. 672]. Філософ глибоко переконаний, що життя воїна не є пропавшим навіть тоді, коли він віддав своє життя за свою Батьківщину, за свій народ. Його Дух і душа житимуть вічно в пам'яті народу, в пам'яті прийдешніх поколінь. Це буде святою пожертвою Богові і Батьківщині!

Український воїн, ризикуючи своїм життям, а коли потребує ситуація -

жертвує ним, захищає від ворогів нашу свободу, а свобода є Божою правдою і радістю, і дається вона лише досконалим серцям. Саме тому й неможливо вбити свободу, бо вона від Бога. На глибоке переконання Г. Сковороди – Бог є батьком свободи. Душа наша, як пташка – вона прагне свободи. А тому вартість навчанню і вихованню, наголошував Сковорода-педагог, надають любов і свобода. Твори, роби потрібне собі, людям і Богові, і ти ніколи не будеш рабом, а будеш вільною людиною. Отже, справжня свобода – це вияв людської гідності і честі, совісті, рівності, справедливості і гуманності - це основа основ людського Блага, Істини, Краси. Як заповіт, як найголовнішу життєву настанову ми сприймаємо правдиві слова нашого любомудра – Григорія Сковороди:

Що є свобода? Добро в ній яке?
Кажуть, наче воно золотее?
Ніж бо, не злотне: зібравши все злото,
Проти свободи воно лиш болото.
О, якби в дурні мені не пошитись,
Щоб без свободи не міг я лишитись! [15, с.116].

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Філософська, художньо-літературна спадщина Григорія Сковороди і сьогодні є актуальною, оригінальною та ціннісною з огляду на її душевно-духовну сутність і зміст.

2. Центральною проблемою творчості видатного українського мислителя XVIII століття – є проблема людини, яку він осмислює на засадах християнського персоналізму. Водночас, у процесі свого глибинного аналізу цього надважливого питання, Г. Сковорода використовував не лише тексти Біблії (особливо Нового Заповіту), а й наукові здобутки філософів, письменників, психологів, педагогів античності, середньовіччя та Нового часу.

3. На підставі проведеного нами аналізу усіх відомих нині творів українського любомудра, його чисельних листів, перекладів доводимо, що серед ідеї багатовимірності людини Григорій Сковорода виокремлював такі контексти: пізнання і самопізнання; спорідненість праці і природовідповідності; філософію серця, щастя; людського взаєморозуміння, гуманізму відносин, дружби і свободи. Безумовно, що подальший аналіз надзвичайно вартісного доробку Григорія Сковороди може бути продовжений на засадах ноології, філософської й психолого-педагогічної антропології, феноменології, герменевтики та синергетики.

На пошану українському любомудру – Григорію Сковороді:

Легка хода, легка хода,
Втікає Ворсклою вода,
Світами йде СКОВОРОДА.

Іде прекрасний і стрункий,
Веселий, радісний, прудкий,
А у руці – незмінний кий.

Іде в поля, іде в ліси,
У рай казкової краси,
Де Божих пташок голоси.

Пташки співають, він співа,
Із серця – полум'я-слова,
І світ в розкошах ожива.

Хоч Бог один, є три світи,
Для милосердя, доброти,
Зумій у них себе знайти.

Цноту у блудошах пізнай,
А лиходія привітай,
Носи в собі свій рідний край.

Щось втратив, брате, не жалкуй,
Марнота! Статків не рахуй,
Із другом свято відсвяткуй.

Любов душі єднає все,
Вона ж бо спокій принесе,
А в нім – і Божий сад пісень!

Пізнаєш Істину, тоді
Відкриєш сенс своїй ході,
Бо з нею мислі молоді.

Знайдеш душевну рівновагу,
Свободу, силу і наснагу,
Щасливим будеш многа літ,
Бо не спіймає Тебе світ!

Література та джерела

1. Багалій Д. І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. - Київ: Обрій, 1992. – 472 с.
2. Бердяев Н. А. Смысл творчества. / Н. А. Бердяев. – М.: «Правда», 1989. – С. 254-534.
3. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. – United Bible Societies, 1990.
4. Васянович Г. П. Григорій Сковорода – засновник української класичної філософії. Практична філософія. Вибрані твори у 7 т. Т. 1. – Львів: Норма, 2015. – С. 139-147.
5. Васянович Г. П., Будник О. Б. Категорія «свобода» у творчій спадщині Яна Амоса Коменського та Григорія Сковороди. Новітня освіта. 2017. Вип. 7. НТУ «КПІ ім. І. Сікорського». - С. 85-89.
6. Васянович Г. П. Біблійні мотиви. Поезія. – Львів: Львівська політехніка, 2012. – 120 с.
7. Васянович Г. П. Трембіта духа: Поезія. – Львів: Сполом, 2018. – 414 с.
8. Горський І. С. Історія української філософії: курс лекцій. – Київ: КМА, 1997. – 280 с.
9. Ефименко А. Н. Философ из народа. Книжная неделя. 1894. - № 1. - С. 7-30.
10. Кашуба М. В. Григорій Сковорода і сучасність. Зб. наук. праць. – Львів: Сполом, 2013. - С. 13-25.
11. Кісь Р. Назад до Сковороди! Антропологічна пневматологія Сковороди та Європейський духовний контекст. Альманах християнської думки. Преображення. 2003. - Випуск № 1. - С. 44-78.
12. Ковалинський М. (1794). Жизнь Григория Сковороды. Письма 1794 года в древнем вкусь/ Сковорода Г. С. / Повна академічна збірка творів. За ред. Леоніда Ушкалова. 2-ге вид. стереотип. Додатки. Харків. Видавець Савчук О. О., 2016. - С. 143-173.
13. Онищенко В. Д. Ноологічні принципи у християнсько-філософському вченні Григорія Сковороди. Зб. наук. пр. – Львів: Сполом, 2013. - С. 46-60.
14. Сікорський П. І. Принцип природовідповідності у педагогічних поглядах Григорія Сковороди. Зб. наук. пр. – Львів: Сполом, 2013. - С. 26-37.
15. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів/ Григорій Сковорода; За ред. Леоніда Ушкалова. 2-ге вид., стереотип. – Харків: Видавець Савчук О. О. – 2016. - 1400 с.
16. Ушкалов Л. Григорій Сковорода./ Григорій Сковорода. Повна академічна збірка творів. За ред. Л. Ушкалова. 2-ге вид., стереотип. – Харків: Видавець Савчук О. О., 2016. - С. 9-48.

17. Хіждеу А. Сократ і Сковорода. - Одес. Вестник, 1833. - № 57.
18. Чижевський Д. І. Філософія Григорія Сковороди. – Варшава: 1934. - 221 с.
19. Шпет Г. Г. Очерк развития русской философии. Сочинения. – Москва: Правда, 1989. - С. 11-342.
20. Эрн В. Ф. Борьба за Логос, Г. С. Сковорода. Жизнь и учение. – Мн. Харвест, 2000. - 592 с.